

Het geschenk van Jacob | Babylonische Talmoed

Tractaat Zegenspreuken - Hoofdstuk 1 & 2

isbn 978-94-90708-30-6
nur 716

Uitgeverij Skandalon
postbus 138
5260 AC Vught
e-mail: info@skandalon.nl
www.skandalon.nl

© Jacob de Leeuwe | vertaling
© Skandalon - Jacob de Leeuwe | uitgave

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior permission in writing from the proprietor(s).

Het geschenk van Jacob

BABYLONISCHE TALMOED

Tractaat Zegenspreuken

HOOFDSTUK 1 & 2

Inhoudsopgave

Woord vooraf door de uitgever	6
Voorwoord van rabbijn Evers	7
Voorwoord van de auteur	8
Tractaat Zegenspreuken, hoofdstuk 1	11
Tractaat Zegenspreuken, hoofdstuk 2	237
Bijlagen	371
Het Hebreeuwse alfabet	
De joodse maanden	
Talmoed traktaten en hun afkortingen	
Woordenlijst	377

Woord vooraf door de uitgever

De Talmoed is een merkwaardige boek: iedereen weet dat het bestaat, dat het eeuwenoud is, dat het nog steeds intensief bestudeerd wordt – maar de kans is groot dat je het zelf niet kunt lezen. Het geldt als een boek voor ingewijden – dat je bij voorkeur niet leest in vertaling, maar in het origineel: in Aramees en Hebreeuws. Het is een taalgebouw waarvan de kans groot is dat je de entree niet vindt. Toch is het één van de bronnen van onze beschaving.

Het is de verdienste van Jacob de Leeuwe die van jongs af aan met dit boek opgroeide dat nu ook de welwillende geïnteresseerde zich toegang kan verschaffen tot de discussies die in deze tekst-wereld worden gevoerd. Hij is als het ware een vertegenwoordiger van een generatie die in deze woordwereld is groot geworden – en naar buiten stapt en je meeneemt en rondgaat om het een volgende generatie uit te leggen. Het vaak zo compacte Hebreeuws weet hij tot vloeiend Nederlandse om te zetten; de cryptische middeleeuwse commentator Rasji snapt hij met een half woord – en waar nodig, neemt hij de 21^e eeuwse lezer mee naar de consequenties van deze oude discussies over voedsel, ethiek, gebed, feesten. Tevens krijg je inzicht in hoe oude tradities zich door de tijd heen herinterpreteren en zich vernieuwen. Het mag gerust een wonder genoemd worden dat deze enkeling met deze kennis van zaken en met zijn opgewektheid en werklust dit boek ontsluit. Het is namelijk zijn vaste voornemen om de gehele Talmoed in het Nederlands toegankelijk te maken. De lovende reacties van deskundigen en geïnteresseerden op wat reeds verscheen moedigen aan om dit project te voltooien.

De Talmoed verscheen in bepaald opzicht duizend jaar te vroeg: het is een interactieve tekst waarbij de latere lezers worden uitnodigt om een visie en interpretatie toe te voegen. Het is een boek dat roept om de media die pas deze generatie tot z'n beschikking heeft gekregen. Met hypertext, dropbox, weblog en internetfora zouden de oude rabbijnen zonder meer in hun nopjes zijn geweest – de uitgevers trouwens ook. Het is een belofte dat een onlineversie nu binnen handbereik komt en de bewoners van de 21^e eeuw in gesprek raken; niet alleen met een wereldwijde community in ruimte, maar ook met de geleerden die een paar duizend jaar geleden dit gesprek begonnen zijn.

Jan de Vlieger

Beracha van Dajan Rafaël Evers

Rabbijn van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap

ברכת רבי רפאל אייפרס
רב דאיחוד הקהלות בהולנד.

יום שנכפל בו כי טוב לסדר ויחן שם ישראל נגד ההר ט"ו בשבט תשס"ח לפ"ק.
יום גילה ויום רינה לי עת ראיתי את הספר הנפלא "מתנת יעקב", תרגום הולנדי של מסכת ברכות פרק א'
עם פירושים, שיו"ל כעת מתחת ידו הרחבה של רבי יעקב נתן בן החבר רבי חיים יצחק שליט"א זכר צדיק לברכה
להיות למפעל נוסף של הפצת התורה ולגרום לחיזוק לימוד תורה"ק ע"י אנ"ש פה מדינתנו אנו.
עונג רב היה לי שחברי ותלמידי רבי יעקב נתן שליט"א עמל ויגע רבות לתרגם ולברר תוכן התלמוד ולהוציא מתחת
ידו כלי מחזיק ברכה המפואר, וזכה להשלים המלאכה בטוב טעם ודעת.
גם הצמיח ועשה פרי לעשרות ברוב תלמידים אשר יצקה ידו עליהם לחנכם בתלמוד תורה"ק בקק"א לעווארדן יע"א.
מטרתו כל הימים היא לקרב את בני ישראל לעבודתו יתברך ושמירת מצוותיו, ועכשיו זכה לצרף נדבך גדול לחינוך
אנ"ש בגולה, ואך למותר הוא לי לציין גודל יקרת הדבר.
מצטרף אני בברכה שיזכה המחבר שליט"א להרבות חילו לאורייתא ולא תמוש התורה מפיו עד עולם.

ועוד יוסף כהנה וכהנה בעבודת הקודש ויה"ר שנזכה ב"ה לביאת גו"צ באה"ק, אמן.
המצפה לרחמי ה' כבהרף עין,
ביקרא דאורייתא,

הק' רפאל אייפרס

Voorwoord

bij de tweede, geheel herziene en uitgebreide editie van deel I en deel II Sefer Matnat Jaäkov.

Na het verscheiden van mijn geliefde vader en leraar Philip Izak de Leeuwe en mijn geliefde moeder Bilha Elizabeth Herschel, is mijn behoefte gegroeid iets van hun spirituele erfenis en opvoeding aan mij overgedragen door te geven aan een zo breed mogelijk lezerspubliek. De Talmoed immers is niet alleen bedoeld als erfgoed voor de weinigen die nog vertrouwd zijn met het in de brontaal kunnen volgen van de discussies van de Rabbijnen in de tijd van de leraren van de Misjna waarin de mondelinge exegese van de joodse cultuur en traditie op schrift werd gesteld, maar zeker ook bestemd voor alle leden van het joodse volk en diegenen die de spirituele erfenis van de Talmoed een warm hart toedragen.

De Talmoed mag geen verborgen bron zijn, maar moet voor allen een open water zijn waarbij de onmetelijke zee van wijsheid voor zoveel mogelijk Nederlanders ontsloten dient te worden.

Deze Talmoed moet als bron van wijsheid in het Nederlands ontsloten worden, omdat de moderne mens nog steeds hunkert naar de aloude maar nog steeds vitale joodse waarden van wijsheid enerzijds en de praktische kijk op nog steeds actuele zaken anderzijds. Na het verschijnen van de eerste editie van dit eerste deel en vervolgens de daarop volgende delen werd het duidelijk dat het Nederlandse lezerspubliek nog meer qua inhoud geboden moest worden dan bij het verschijnen van het eerste deel.

Deze tweede editie is daarom uitgebreid en gelijkgemaakt aan de definitieve opmaak van de delen vier en vijf, waarin ook Rasji, onze grote verklaarder wordt vertaald en in vele gevallen extra peroesjiem, verklaringen worden gegeven. Bovendien wordt de Talmoed zin voor zin zo getrouw mogelijk vertaald zodat de lezer de Aramese tekst kan volgen.

Ik heb vaak gekeken in en gebruik gemaakt van de uitstekende Engelse vertaling van Artscroll (Schottenstein edition), The Babylonian Talmud van the Soncino Press London van Rabbi Dr. I. Epstein, de Duitstalige Babylonische Talmud van Lazarus Goldschmidt en diverse andere vertalingen in het Frans en Hebreeuws.

Voor de vertaling van Rasji heb ik veel gehad aan de adviezen van Opperrabbin Just z.l. die mij attendeerde op de verklaringen van Hofman en op de Milon Even Sjosjan, het standaardwerk dat in Israël opgeld doet en dat zeer bruikbaar was om alle moeilijke passages te vertalen en te verklaren. Natuurlijk blijft het standaardwerk van Prof. Marcus Jastrow: Dictionary of the Targumim, Talmud Babli, Yerushalmi and Midrashic Literature een onmisbaar werktuig.

Last but not least was deze vertaling in het bijzonder niet mogelijk geweest als ik niet als bar mitsva jongen de lessen van mijn vader en leraar had gevolgd, maar ook die van mijn leraar Bram Pakter die mij begeleidde bij de eerste stappen en in de liefelijke paden van Tora en Misjna.

Dankzij de buitengewoon inspirerende talmoedlessen van mijn geliefde en onvergetelijke leraar, de weleerwaarde heer Michael Nager, mijn lieve broeder, zijn aandenken strekke tot zegen, Hoofdkrijgsmachtsrabbijn in Nederland van weleer en dankzij de geborgenheid die ik binnen het gezin Nager heb ondervonden waarbij de moeder des huizes mevrouw Bertha Nager niet alleen het spirituele werk en de lessen van haar echtgenoot volledig ondersteunde maar ook altijd klaarstond om mij in mijn jongere jaren de gasjmioet, de zo heerlijke

Sjabbatdis voor te schotelen, ben ik geworden die ik ben. In het kader hiervan is het dan ook een vreugdevol feit dat deze tweede druk door mijn vriend de heer Ds. Jan de Vlieger, directeur van uitgeverij Skandalon wordt uitgegeven.

Ook bij deze editie wil ik mijn dank uitbrengen aan mijn vriend Ds. Hans Abbink, aan wiens kritische en deskundige oog niets ontgaat wat niet zuiver Nederlands is en die voor mij de beste corrector is die ik me kan voorstellen.

Tenslotte zou dit werk niet mogelijk zijn geweest als mijn lieve echtgenote Dina Jaäriet en mijn kinderen Iris, Chaïm, Shiri en Fleur hier niet achter stonden.

Leeuwarden 27 april 2011,
Jacob de Leeuwe

Tractaat Zegenspreuken

HOOFDSTUK 1

תלמוד בבלי

Talmoed Bavli

ספר מתנת יעקב א

מאימתי Sefer Matnat Jaäkov, Berachot Perek I
Het Geschenk van Jacob deel I.

Met beracha van mijn geliefde leraar en inspirator,
zuil van de Tora, schilddrager van de Talmoed, mijn leraar en Rabbi
de weledelgeleerde Heer Drs. Mr. Drs. Rafaël Evers.

Rabbijn en Dajan van het
Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap.

Nederlandse vertaling van de Babylonische Talmoed Tractaat Berachot hoofdstuk I.
Nederlandse vertaling van Rasji. Kitsoer halachot: kort overzicht van de halachot behorende bij perek I.
Peroesj Mattenat Jaäkov. Commentaar, bijlagen en annotaties.

Door drs. Jacob Nathan de Leeuwe, arts יעקב נתן בן החבר רבי חיים יצחק
Magid Sjoer Kehila Leeuwarden

Ter liefdevolle nagedachtenis aan mijn ouders
HeChaveer Rabbi Chaïm Jitschak ben Rabbi Jaäkov ז"ל
en Morat Bilha bat Rabbi Tsvi ז"ל

Ter liefdevolle nagedachtenis aan mijn lieve grootouders
Jacob de Leeuwe ז"ל en Rosetta Rotschild ז"ל
Herman Herschel ז"ל en Rebecca Reijndorp ז"ל

Tweede en volledig herziene druk 24 nisan 5771, de Jahrzeit van mijn vader.

©copyright LI EL BV
jacob@li-el.nl
www.talmoed-online.nl

Correctie Nederlandse tekst: Hans Abbink
ספר תלמוד בבלי פרק א מסכת ברכות
בקק"א לעווארדן

Misjna

מאימתי קורין את שמע בערבין Vanaf hoe laat¹ leest men het *sjema*² 's avonds?

משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר

Vanaf het tijdstip¹ dat de *Kohaniem*, כהנים, *Priesters*³ (de stad) binnenkomen om van hun *troema*⁴ te eten tot het einde⁵ van de eerste⁶ nachtwake⁷ volgens Rabbi Eliëzer.

¹ מאימתי קורין את שמע בערבין. משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע *vanaf* wanneer reciteert men het *sjema* 's avonds etc.: vanaf de tijd dat de *Kohaniem* de stad binnenkomen om van hun *troema* te eten. *Kohaniem* die ritueel onrein waren, moesten zich onderdompelen in het *mikva*, het ritueel bad en (volgens voorschrift) *teviela* doen (zich onderdompelen in het ritueel bad om weer *taheer*, ritueel rein te worden) en "als hun zon onderging" was de tijd aangebroken om van het gewijde voedsel, de *troema* te eten. (*Rasji*)

² Het *sjemagebed*: *sjema* betekent "luister", het eerste woord van de *pasoeck*, het vers dat 's morgens en 's avonds gereciteerd moet worden. Dit gebed is samengesteld uit drie verschillende passages uit de Tora namelijk *Devariem* 6:4-10, *Devariem* 11:13-22 en *Bemidbar* 15:37-41

³ Dit waren onrein, טמא, *tamei* geworden *Priesters* (*Kohaniem*, כהנים) door bijvoorbeeld aanraking van een dode, een aas of een onreine persoon. Zij moesten, nadat ze zich ritueel ondergedompeld hadden, wachten tot de zon volledig was ondergegaan. Dan pas mochten zij het heiligdom binnentreden en dan pas mochten zij van de *troema*, תרומה of de priesterheffing (aan *Priesters* gewijd voedsel) eten. Het bovenstaande wordt beschreven in *Vajikra* 22:4-7 "ieder persoon van de nakomelingen van Aharon die melaats is of die een zaadlozing had, mag niet van gewijd voedsel eten, totdat hij rein is; en degene die iemand aanraakt die onrein is geworden door contact met een dode of met een persoon die een zaadlozing had; of wie een kruipend gedierte aanraakt waardoor hij onrein wordt, of wie een man of vrouw aanraakt die voor hem onrein is, wat voor (oorzaak de) onreinheid ook betreft; de persoon die iets of iemand als voornoemd heeft aangeraakt zal onrein blijven tot de avond; en hij mag niet eten van het gewijde voedsel, tenzij hij zijn lichaam gebaad heeft in water. En is de zon ondergegaan, dan is hij rein en mag hij vervolgens van het gewijde voedsel eten, omdat het zijn brood is." Met nadruk wordt hier erop gewezen dat deze onreine *Priesters* weliswaar na de rituele onderdompeling en na zonsopgang van hun תרומה, *troema* mochten eten, maar niet van gewijde spijsen van de offers die gebracht werden, omdat zij hiervan pas mochten eten, nadat zij een offer in verband met het rein worden, hadden gebracht.

⁴ De *troema* kon bestaan uit boom- en veldvruchten of gewassen.

⁵ עד סוף האשמורה הראשונה. שליש הלילה כדמפרש בגמ' (דף ג.) ומשם ואילך עבר זמן דלא מקרי תו זמן שכיבה ולא קרינן ביה בשכבך ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה והכי תניא בברי' בברכות ירושלמי. ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך. tot het einde van de eerste nachtwake etc.: (dit is) eenderde van de nacht zoals wordt uitgelegd in de Gemara (*Berachot* foliant 3a) en vanaf dat moment is het niet meer de tijd van het zich neerleggen (om te slapen) en is hierbij niet (van toepassing) dat we reciteren "bij uw neerliggen". En voor deze (eerste nachtwake) is het ook niet de tijd van het neerliggen. Iemand die immers hiervoor (voordat de eerste nachtwake aanbreekt, dit is voor het nacht wordt het *sjema*) reciteert, heeft zijn plicht niet vervuld. Indien dit (echter) zo is waarom reciteert men dan toch in de synagoge het *sjema* (voor het nacht is)? (Dit wordt gedaan) om het *sjemonee esree* onmiddellijk te laten volgen op het reciteren van torawoorden (namelijk het *sjema*). En zo hebben we ook geleerd in een *baraita* in *Jeroesjalmi* (*Berachot*). En daarom rust op ons de plicht om dit *sjema* (ook) te reciteren als de duisternis is ingevallen en met het lezen van de eerste sectie uit het *sjema* (*Devariem* 6:5-9) dat men moet lezen als men te bed gaat, heeft men zijn plicht vervuld. (*Rasji*)

⁶ עד שיעלה עמוד השחר. שכל הלילה קרוי זמן שכיבה. tot het einde van de eerste nachtwake etc.: want de gehele avond wordt de tijd van het zich te ruste begeven genoemd. (*Rasji*)

וְחַכְמִים אוֹמְרִים עַד חֲצוֹת

Maar de geleerden zeggen: tot middernacht^{II}.

רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר

Rabban Gamliël zegt: tot het eerste ochtendgloren.

מעשה ובאו בניו מבית המשתה אמרו לו

Het gebeurde namelijk eens dat zijn zonen van een bruiloftsmaal kwamen en tot hem zeiden:

לא קרינו את שמע

we hebben het *sjema* nog niet gezegd!

אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות

En hij sprak tot hen: indien de dageraad nog niet is aangebroken, zijn jullie nog verplicht het *sjema* te zeggen

ולא זו בלבד אמרו אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר

en dat niet alleen, maar van alles waarvan de geleerden gezegd hebben (dat de מצוה mitsva hierop rust) tot middernacht, daarvan kan men de mitsva vervullen tot het ochtendgloren.

הקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר

Zoals het verbranden⁸ van het offervet⁹ en de ledematen¹⁰; hiervan kan men de *mitsva* nog vervullen¹¹ tot het ochtendgloren^{III}.

וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר

En alle (offers)¹² die slechts op één dag gegeten^{IV} mogen^V worden¹³: hiervan mag men de *mitsva*¹⁴ vervullen tot het ochtendgloren¹⁵.

⁷ In (Talmoed) *Berachot* 3a wordt verder gediscussieerd over de nachtwake namelijk: het aantal en de duur hiervan.

⁸ **הקטר חלבים ואברים.** של קרבנות שנזרק דמן ביום zoals het verbranden van het offervet en de ledematen etc.: (namelijk:) van de offers waarvan men het bloed overdag (op het altaar, *mizbeach*, מזבח) had gespat. (*Rasji*)

⁹ של כל קרבנות **חלבים**. vetstukken etc.: (dit zijn de restanten) van het offervet. (*Rasji*)

¹⁰ Zie hiervoor *Vajikra* 6:5. Steevast moesten de Priesters de vuren op het altaar brandend houden. Ze staken daarop hout in brand en daarop moesten volgens voorschrift de brandoffers gelegd worden. Tevens moesten de vetstukken van vredesoffers op het altaar verbrand worden. אברים של עולה

מצותן. להעלות כל הלילה ואינן נפסלים בלינה עד שיעלה עמוד השחר והן למטה מן המזבח דכתי' לא ילין לבקר (שמות) ¹¹ *daarvan is het nog de mitsva, de plicht etc.: men mag (deze offers) nog brengen gedurende de gehele nacht, maar deze (feest)offers worden dus niet pasoel, פסול, ongeoorloofd door overnachten, pas op het moment van het ochtendgloren is dit het geval. En deze (feestoffers) kunnen dus (gedurende de hele nacht) aan de voet (van het altaar op de grond blijven) liggen, zoals geschreven is (Sjemet 34:25): “en het vet van mijn feestoffer mag niet overnachten tot de morgen”. (Rasji) Zie ook de verklaring van Rasji op Sjemet 33:18 en Sifra op Vajikra 6:2.*

¹² וכל הנאכלים ליום אחד. כגון חטאת ואשם וכבשי עצרת ומנחות ותודה en alles wat op slechts één dag gegeten mocht worden etc.: zoals het (vlees) van het zondoffer, *chatat* en het schuldoffer, *asjam* en het offer van het schaap op het slotfeest en de *menachot*, spijsoffers en het dankoffer, *toda*.

¹³ Zie *Vajikra* 7:15. Het vlees van de dank- en vredesoffers moest op de dag van de offerande gegeten worden en mocht niet blijven liggen tot de ochtend. *Rasji* voegt nog toe dat ook de overblijfselen van zond- en schuldoffers en de ram van de *Nazier*, degene die zich vrijwillig een gelofte van onthouding

א"כ למה אמרו חכמים עד חצות

Indien dit zo is¹⁶, waarom hebben de geleerden dan gezegd (dat de *mitsva* hierop rust) tot middernacht?

כדי להרחיק אדם מן העבירה

Om de mens van zonde, *aveera*, עבירה te weerhouden¹⁷.

Gemara¹⁸: גמ"ר

oplegde en het feestoffer van de veertiende *Nisan* gedurende één dag en één nacht gegeten mochten worden en dat de volgende ochtend de overblijfselen verbrand moesten worden. (*Rasji*)

¹⁴ זמן אכילתו. **מצות**. hierop rust het gebod etc.: (namelijk) de tijdsperiode dat hiervan (van het offervlees) gegeten mocht worden. (*Rasji*)

tot **עד שיעלה עמוד השחר**. והוא מביאן להיות נותר דכתיב בתורה לא יניח ממנו עד בקר (ויקרא ז) וכלם מתודה ילמדו¹⁵ het eerste ochtendgloren etc.: en de regel wordt hier besproken aangaande het *notar*, het overgebleven offervlees, **ויתר**, omdat er in de Tora geschreven is: “je zult hiervan niet overlaten tot aan de ochtend” (*Vajikra* 7:15) en alles (de wetten hieromtrent) wordt van het *toda*, het dankoffer, תודה geleerd. Zie ook *Rasji* aldaar op *Vajikra* 7:15 **וְבַשָּׂר וְזֶבַח תִּזְדֹּת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֹאכַל לֹא-יִנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד-בֹּקֶר** “en het vlees van iemands dank- en vredesoffer zal op de dag dat hij dit offert gegeten worden. Hij zal er niet van laten liggen tot de ochtend.” *Rasji* geeft hierop het volgende commentaar:

er worden hier **בשר זבה תודת שלמים**: יש כאן **רבויון** הרבה, לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר והגיגת י"ד, שיהיו נאכלין ליום ולילה (in deze *paseok*) vele *riboeïem*, (schijnbaar) overvloedige uitdrukkingen gebruikt waaruit geleerd wordt dat (behalve de opsomming van dank- en vredesoffers) ook het zondoffer en het schuldoffer, de ram van de *Nazier* en het *chagiga*, het feestoffer (pesachoffer) op de veertiende (*Nisan*) (voor wat de wet van *notar* betreft) hieraan toegevoegd dienen te worden. Al deze (offers) mochten namelijk slechts gedurende één dag en één nacht (etmaal) gegeten worden (evenals het dankoffer en niet twee dagen en één nacht zoals de vredesoffers, *sjelamïem*, שלמים. (zie *Sifra* en *Zevachiem* 36a).

hij zal er niet **לא יניח ממנו עד בקר**: אבל אוכל הוא כל הלילה, אם כן למה אמרו עד חצות, כדי להרחיק אדם מן העבירה van laten liggen tot de ochtend etc.: maar hij mag er wel gedurende de hele nacht van eten; indien dit zo is waarom wordt er dan (door de Rabbijnen) gezegd tot *chatsot*, tot middernacht, חצות? Om de mens van overtreding te weerhouden.

indien dit zo is, waarom zeggen de geleerden tot *chatsot*, huto tot middernacht? Dit betreft namelijk betreft het reciteren van het *sjema* en het eten van de *Kodasjiem*, קדשים gewijde gaven. (*Rasji*)

כדי להרחיק אדם מן העבירה. ואסרום באכילה קודם זמן כדי שלא יבא לאכלן לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת וכן ¹⁷ בקריאת שמע לזרו את האדם שלא יאמר יש לי עוד שהות ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן. והקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה. והכי נמי תנן om de mens te weerhouden van zonde etc.: en het is verboden (deze offerspijzen, *troema*) te eten voor de tijd die hiervoor bestemd is. (En de Rabbijnen hebben ingesteld) dat zij (de *Kohaniem*, de Priesters) niet van hun *troema*, gewijde spijzen, תרומה mochten eten na het eerste ochtendgloren want dan is men *kareet*, כרת, hemelse straf (letterlijk: weggesneden worden, dit wil zeggen: uit het leven gerukt worden door toedoen van de Hemel) schuldig. Evenzo is dit van toepassing op het reciteren van het *sjema* dat de mens hierop nauwlettend toeziet, opdat hij niet zal zeggen: ik heb nog een beetje tijd en intussen is het ochtendgloren reeds begonnen en is de juiste tijd (voor het lezen van het *sjema*) al voorbijgegaan. En met betrekking tot het verbranden van het offervet: hierover wordt geleerd dat de geleerden überhaupt niet gezegd hebben dat dit tot *chatsot*, middernacht moet gebeuren en dit wordt hier niet anders gebracht met dien verstande om te laten weten dat betreffende een zaak waarvan de plicht rust in de avond deze plicht zich uitstrekt tot de hele nacht. En dit wordt hier ook geleerd in het tweede hoofdstuk van *Megilla* (20b). (*Rasji*)

תנא היכא קאי דקתני מאימתי

Waarop baseert¹⁹ de *Tana*²⁰ zich dat hij vraagt “vanaf wanneer”

ותו מאי שנא דתני בערבית ברישא

en waarom leert de *Tana* bovendien de (wet betreffende het *sjema* van de) avond eerst?

לתני דשחרית ברישא

Laat de *Tana* het *sjema* van de ochtend eerst leren?

תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך

De *Tana* baseert zich op een vers uit de Tora²¹ omdat er gezegd is: “wanneer je gaat liggen en wanneer je opstaat”²².

והכי קתני זמן קריאת שמע דשכיבה

En dit is wat de *Tana* van de Misjna bedoelt: wanneer is de tijd om het *sjema* van de avond te zeggen?

אימת משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן

Vanaf het moment dat de Priesters (de stad) binnenkomen om van hun *teroema* te eten.

ואי בעית אימא יליף מבריייתו של עולם

En indien je wilt²³ zeg ik het volgende: (de *Tana*) leert dit²⁴ van de schepping van de wereld,

דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

omdat er geschreven staat: “en het was avond en het was morgen, één dag”²⁵.

¹⁸ Gemara etc.: (bijvoorbeeld in aansluiting aan het eind van de vorige noot waar verwezen wordt naar *Megilla* 20b en waar gesproken wordt over het oogsten van het meeloffer van nieuwe tarwe, de *omer* en dat) het toegestaan was gedurende de hele nacht dit te oogsten (en te offeren) evenals het verbranden van de vetstukken en de ledematen. (*Rasji*)

¹⁹ waarop baseert de *Tana* zich: **גמ' היכא קאי**. מהיכא קא סליק דתנא ביה חובת קריאת שמע שהתחיל לשאול כאן זמן הקריאה *Tana* zich: waarvan kwam hij (letterlijk: stond hij op) dat hij hier leerde omtrent het reciteren van het *sjema* dat hij namelijk hier dit begint te vragen over de (aanvangs)tijd van het reciteren?

²⁰ De eindredacteur van de Misjna is Rabbi Jehoeda Hanasi, kortweg ook wel Rebbi genoemd. Hij leefde in de periode rond 170 na de gewone jaartelling en behoorde tot de laatste, zesde generatie van *Tanaïem* (aangeduid als T6). Tijdens zijn generatie waren de meest eminente geleerden: Eleazar ben Sjimon, Hama ben Bisa, Pinchas ben Jaïr, Sjimon ben Elazar, Sjimon ben Chalafta, Sjimon ben Menasaja, Sjimon ben Jehoeda, Soemmachos, Jisjmaël ben José, José ben Mesjoellam en José ben Jehoeda. In het algemeen betekent *Tana* auteur van een leerstelling in een Misjna of *baraita* (een niet in de orde van de Misjna opgenomen leerstelling).

²¹ hij baseert zich op een vers uit de Tora etc.: en daar hebben we de plicht omtrent het reciteren geleerd. (*Rasji*)

²² *Devariem* 6:7 “en je zult er met je kinderen over leren en erover spreken terwijl je zit in je huis en terwijl je op weg gaat en bij je neerliggen en bij je opstaan.”

²³ en indien je wilt, kan ik het volgende zeggen etc.: (namelijk) dat in de Misjna allereerst over (het *sjema* van) de avond geleerd wordt, wordt afgeleid uit de schepping van de wereld. (*Rasji*)

²⁴ Dat eerst over het *sjema* van de avond geleerd wordt en vervolgens over het *sjema* van de ochtend.

²⁵ *Beresjiet* 1:5 “toen noemde God het licht dag en de duisternis noemde Hij nacht. Het was avond geworden en het was ochtend geworden, één dag.”

אי הכי סיפא דקתני

Indien dit zo is (waarom staat er dan verderop²⁶) aan het eind van de Misjna:

בשחר מברך שתיים לפניו ואחת לאחריה

's ochtends zegt men twee *berachot* (zegenspreuken) voor het *sjema* en één *beracha* na het *sjema*

ובערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה

en 's avonds zegt men twee *berachot* voor het *sjema* en twee erna^{VI}?

לתני דערבית ברישא

Laat de *Tana* ook hier met het *sjema* van de avond beginnen?

תנא פתח בערבית והדר תני בשחרית

De *Tana* begint met de avond en gaat verder²⁷ met het *sjema* van de ochtend.

עד דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית

Wanneer de *Tana* gekomen is bij het *sjema* van de ochtend legt de *Tana* nog andere zaken uit over het *sjachariet*, ochtendgebed

והדר פריש מילי דערבית

en dan vervolgens over het avondgebed.

אמר מר משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן

De Meester²⁸ zegt in de Misjna: vanaf de tijd dat de Priesters (de stad) binnentreden om van hun *troema* te eten.

מכדי כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת צאת הכוכבים

Nu laat ons kijken: wanneer mogen Priesters (die onrein zijn) hun *troema* eten (nadat ze in het *mikva*²⁹ zijn geweest)?

(Hiervoor geldt de *halacha*³⁰;) vanaf de tijd dat de sterren verschijnen.

לתני משעת צאת הכוכבים

Laat dan hier de Misjna zeggen: vanaf de tijd dat de sterren verschijnen!

מלתא אגב אורחיה קמשמע לן

(De *Tana*) wil ons hier iets erbij leren (namelijk):

כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים

wanneer mogen Priesters (die onrein zijn) hun *troema* eten?

Vanaf de tijd dat de sterren verschijnen³¹

והא קמשמע לן דכפרה לא מעכבא

²⁶ En wel in de volgende Misjna op *daf* (bladzijde) 11, *amoed* (kant) *alef*, dus 11a. Iedere bladzijde of foliant, in het Hebreeuws *daf* genoemd, van de Talmoed bestaat uit twee delen, namelijk een *amoed*, letterlijk: zuil of kant. De voorkant van een *amoed* heet *amoed alef* (a) en de achterkant heet *amoed beet* (b).

²⁷ *והדר תנא בשחרית*. מאימתי קורין את שמע בשחרית. en gaat verder met (het *sjema* van) de ochtend etc.: (namelijk): vanaf wanneer reciteert men het *sjema* van de ochtend? (*Rasji*)

²⁸ De Meester van de Misjna ook wel de *Tana Kama*, de eerste Meester te weten Rebbi of Rabbi Jehoeda HaNasi, de Vorst, die de eindredacteur van de Misjna is.

²⁹ *Mikva* betekent: ritueel bad. Hierin moet men *teviela* doen, zich onderdompelen en de *beracha* uitspreken om weer *tahor*, ritueel rein te worden.

³⁰ *Halacha*: de wet.

³¹ *משעת צאת הכוכבים*. שהוא גמר ביאת השמש כדיליף לקמן. vanaf het opkomen der sterren etc.: want dat is na zonsondergang hetgeen verderop wordt uitgelegd (op *daf* 2b). (*Rasji*)

en dit is wat de *Tana* ons wil leren: **het zondoffer** (dat de onreine Priester moest brengen de volgende dag na de onderdompeling in het *mikva*, het rituele bad van de dag tevoren) **de** (nog niet volledig van zonde bevrijde) **Priester niet belemmert om van zijn troema te eten**³². כדתניא ובא השמש וטהר.

Zoals we geleerd hebben in een *baraita*³³:

“en dan gaat de zon onder en de dag is voorbij” (zie *Vajikra* 22:7).

ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה

Dus het (onder)gaan van de zon (nadat hij in het *mikva*) **gegaan is, verhindert hem nog van de troema te eten,**

ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה

maar zijn zoenoffer verhindert hem niet van zijn *troema* te eten.

וממאי דהאי ובא השמש ביאת השמש

En op welke basis (concludeert deze *baraita*) dat deze (uitdrukking) “en komt zijn zon”³⁴ **zonsondergang** betekent? ובא השמש

והאי וטהר טהר יומא

En dat deze uitdrukking **וטהר** *vetaheer* betekent: **het (volledige) voorbijgaan van de dag** (waaruit de *baraita* concludeert dat een Priester *troema* mag eten zelfs voor hij zijn zoenoffer gebracht heeft)?

³² Dus ofschoon de Priester nog geen zoenoffer gebracht heeft (dat kan hij pas de volgende dag doen) mag hij al, nadat hij in het *mikva* is geweest en indien de zon volledig is ondergegaan van zijn *troema* eten.

³³ *Baraita*: toegevoegde Misjna, leerstelling welke niet door de eindredacteur oorspronkelijk in de Misjna werd opgenomen, maar die wel voor interpretatieve doeleinden wordt gebruikt en een aparte verzameling naast de Misjna vormt, de zogenaamde *Baraitot*.

³⁴ *Vajikra* 22: 7. ובא השמש וטהר.

דילמא ביאת אורו הוא

Misschien betekent het (“wanneer de zon komt”) het komen van het (ochtend)licht?³⁵

ומאי וטהר

En indien dit zo is (wat betekent dan) וטהר, *vetaheer*?

טהר גברא

(Dit *vetaheer*) betekent, dat de persoon zich *taheer* moet maken (door een zoenoffer te brengen. Hetgeen wil zeggen dat deze aanhaling uit de Tora betekent dat de Priester slechts dan van zijn *troema* mag eten, nadat hij zijn zoenoffer gebracht heeft!).

אמר רבה בר רב שילא א"כ לימא קרא ויטהר

Rabba bar³⁶ Sjila zegt: indien dit zo zou zijn dan had in de Tora moeten staan:

vejitaheer (hij zal rein worden).³⁷

מאי וטהר

Wat betekent dan *vetaheer* (hij is rein)?

טהר יומא

(Het betekent) het voorbijgaan van de dag.

כדאמרי אינשי איערב שמשא ואדכי יומא

Zoals mensen zeggen (in het Aramees): de zon is ondergegaan en de dag is voorbij.³⁸

במערבא הא דרבה בר רב שילא לא שמיע להו

In het westen³⁹ (in het tegenwoordige Jisraël) had men niet van de uitleg van Rabba bar

Sjila gehoord

ובעו לה מיבעיא

en daarom stelde men daar deze vraag:

האי ובא השמש ביאת שמשו הוא

deze (uitdrukking) ובא השמש, de zon komt (betekent dit) de opkomst van zijn zon

ומאי וטהר טהר יומא

en betekent (de uitdrukking) וטהר, *vetaheer*, het voorbijgaan van de dag

או דילמא ביאת אורו הוא

of misschien betekent het wel zonsopgang

ומאי וטהר טהר גברא

³⁵ דילמא ביאת אורו. שיאור השמש ביום השמיני ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו ואחר יאכל etc.: dit wil zeggen wanneer de zon opkomt op de achtste dag dan zou de mens (volgens deze interpretatie) zelf weer *tahor*, ritueel rein, וטהר zijn en wanneer hij zijn offers gebracht heeft, kan hij vervolgens eten (van de *troema*, het gewijde priestervoedsel). (*Rasji*)

³⁶ Bar of ben betekent: zoon (van).

³⁷ דהאי קרא וטהר לשון צווי הוא נימא קרא ויטהר מאי וטהר in plaats van *vetaheer*, וטהר (waarvan de betekenis is: hij zal rein zijn indien het werkwoord op de *Koheen* slaat, of: en het is voorbijgegaan, dit wil zeggen: de zon is voorbijgegaan, dus: ondergegaan) indien echt een *tsivoej*, een gebiedende wijs bedoeld wordt, een andere werkwoordsvorm gebruikt moeten worden namelijk: *vejitaheer*, ויטהר en hij zal rein zijn, quod non. Wat is dan de betekenis van *vetaheer*, וטהר? (*Rasji*)

³⁸ לשון עבר נתפנה מן העולם השמש etc.: dit is de verleden tijd. De zon heeft zich van de wereld afgewend (ondergaan). (Het woord אדכי is dus het Aramees voor וטהר hetgeen letterlijk betekent “is rein geworden”, maar het kan ook betekenen: het in totaal voorbijgegaan zijn i.c. van de dag). (*Rasji*)

³⁹ Jisraël ligt ten westen van Babylonië.

en indien dit het geval is wat betekent dan *vetaheer* וטהר? (Het betekent) dat de man zichzelf rein kan maken (door een zoenoffer te brengen op de achtste dag).

והדר פשוט לה מברייטא

En vervolgens losten zij dit op door middel van het aanhalen⁴⁰ van een *baraita*⁴¹:

מדקתני בברייטא סימן לדבר זאת הכוכבים

omdat er staat in een *baraita*: een teken hiervoor (dit is voor de tijd dat een Priester die onrein was, mag beginnen van zijn *troema* te eten) is: het verschijnen der sterren.

שמע מינה ביאת שמשו הוא

Men leert hieruit (dat de uitdrukking de zon komt) het ondergaan van de zon (betekent).

ומאי וטהר

En wat betekent *vetaheer*?

טהר יומא

Het betekent het voorbijgaan van de dag.

אמר מר משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן

De Meester zei (in de Misjna): vanaf de tijd dat de Priesters (de stad) binnenkomen om van hun *troema* te eten.

ורמינהו

De geleerden hebben een vraag gesteld (de geleerden in de Gemara stelden tegenover datgene wat geleerd wordt in de Misjna de volgende *baraita*):

מאימתי קורין את שמע בערבין משהעני נכנס לאכול פתו במלה

Vanaf wanneer leest men het *sjema* in de avond? Vanaf (het moment dat) de arme man⁴² binnenkomt om zijn *pita* gedoopt in zout te eten

עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו

tot het tijdstip dat hij opstaat van zijn maal.

סיפא ודאי פליגא אמתניתין

Het eind⁴³ van deze *baraita* is echt in tegenstrijd met (alle meningen) die in onze

⁴⁰ מברייטא. דקתני לקמן בשמעתין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן וראה לדבר זאת הכוכבים ש"מ אין כפרתן
זע losten dit, namelijk de betekenis van *vetaheer*, op door middel van een *baraita* etc.: want verderop wordt (uit deze *baraita*) geleerd dat (de tijd van het 's avonds reciteren van het *sjema* is) wanneer de *Kohaniem*, Priesters (de stad) binnenkomen om van hun *troema* te eten. En het bewijs hiervan is (dat men spreekt over) de opkomst der sterren; leer hieruit dat het zoenoffer, dat de Priesters moesten brengen hen niet verhindert (om van de *troema* te eten).

⁴¹ *Baraitot* zijn een verzameling van andere uitspraken van geleerden, *Tanaïem* in de tijd van de Misjna die niet in de canon van de Misjna zijn opgenomen. Een ander aantal uitspraken van deze geleerden is verzameld in bijvoorbeeld *de Tosefta*, *Sifra*, *Sifrei* en andere *halachische midrasjiem* (vertellingen), die een primaire bron voor de Talmoed vormen en waarvan de uitspraken gebruikt kunnen worden voor de oplossing van talmoedische problemen.

⁴² *vanaf het binnenkomen van de arme man* etc.: (het is nog niet helemaal donker), want hij (de arme man) heeft geen (geld om een) kaars (te kopen) om zijn maaltijd bij te lichten.

⁴³ *סיפא ודאי פליגא אמתניתין*. דקתני הכא עד שעה שעומד ליפטר מתוך הסעודה והיינו לא כר' אליעזר ולא כרבנן ולא כרבן
het eind van de *baraita* is echt tegenstrijdig met wat we in de Misjna geleerd hebben etc.: want (het eind van) de *baraita* leert hier (dat men het *sjema* van de avond kan zeggen) tot het moment dat de arme man van zijn maaltijd opstaat. Dit wil zeggen: dat dit noch volgens de mening van Rabbi Eliëzer is, noch volgens de Rabbijnen en noch volgens Rabban Gamliël. Want uit de Misjna kan worden afgeleid dat de term “en bij je neerliggen”, d.w.z. de tijd van het zich te ruste begeven betekent en we hebben in de Misjna geleerd dat dit (het reciteren van het *sjema*) kan tot het eind van de eerste nachtwake. (*Rasji*)

Misjna staan.

רישא מי לימא פליגי אמתני

(Echter) laten we zeggen dat de begintijd van het lezen van *sjema* (zoals in deze *baraita* wordt gesteld) ook in tegenspraak is met datgene wat de Misjna leert. (De Gemara gaat ervan uit dat de arme man geen geld heeft om een kaarsje te kopen om hem bij te lichten bij zijn eenvoudig maal dus het moet nog licht zijn en nog niet de tijd voor het avonds*jema*).

לא עני וכהן חד שיעורא הוא

Nee, (het tijdstip) van de Priester (dat hij de stad binnenkomt) en (het tijdstip) van de arme man⁴⁴ zijn dezelfde⁴⁵ (namelijk הוצאת הכוכבים, de tijd van opkomst van drie middelgrote sterren).

ורמינהו

Maar de Gemara stelt tegenover (de uitleg in deze *baraita*) een andere *baraita*:

מאימתי מתחילין לקרות ק"ש בערבית

vanaf wanneer begint men het avonds*jema* te lezen?

משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות

Vanaf het tijdstip dat de mensen hun huizen betreden om van hun *pita* te eten op vrijdagavond.⁴⁶

דברי ר"מ

Dit is de mening van Rabbi Meïr.

וחכמים אומרים משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן

Maar de geleerden zeggen: vanaf de tijd dat de Priesters (die *tamei*, onrein waren) weer hun *troema* mochten eten.

סימן לדבר צאת הכוכבים

En het teken hiervoor is de opkomst der sterren.

ואע"פ שאין ראיה לדבר

En ofschoon voor dit laatste geen bewijs⁴⁷ is (namelijk dat de dag eindigt met de opkomst van drie middelgrote sterren),

זכר לדבר שנאמר

is er toch een indicatie voor deze zaak omdat er gezegd is⁴⁸:

ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים

“en wij deden het werk en de helft hield hun speren vast vanaf het ochtendgloren tot de opkomst der sterren”

⁴⁴ עני כל לילתיו וכהן טמא לאכול בתרומה. (het tijdstip van) de arme man en de *Koheen* etc.: (zowel de tijd dat de) arme man alle avonden en (de tijd van de) *Koheen*, die onrein was (tot de avond en vervolgens bij het opkomen van drie middelgrote sterren) van de *troema* mocht eten (zijn dezelfde). (*Rasji*)

⁴⁵ צאת הכוכבים. צאת שיעורא הוא. zijn dezelfde (letterlijk: hebben dezelfde maat) etc.: (namelijk) de opkomst van drie (middelgrote) sterren. (*Rasji*)

⁴⁶ בערבי שבתות. ממהרין לסעודה שהכל מוכן op de vrijdagavond etc.: omdat de hele maaltijd (op vrijdagavond tevoren) al is voorbereid haast men zich om (op vrijdagavond) aan tafel te gaan. (Dus hiermee wordt gerefereerd aan een eerder ingaan van het tijdstip om het *sjema* 's avonds te zeggen). (*Rasji*)

⁴⁷ שאין ראיה לדבר. שהיום כלה בצאת הכוכבים זכר לדבר איכא hoewel er hiervoor geen bewijs is etc.: dat de dag eindigt met het tevoorschijn komen van de sterren, toch is hier een aanwijzing voor. (*Rasji*)

⁴⁸ ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים *Nechemja* 4:16

ואומר והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה

en de *pasoek* (het Bijbelvers) vervolgt: “en voor ons was de nacht als wake en de dag voor het werk⁴⁹.”

(Voordat de Gemara verder gaat met de discussie hierboven wordt de toevoeging van het laatste citaat uitgelegd).

מאי ואומר

Wat is (de reden om toe te voegen) **om te zeggen** (het tweede citaat van deze *pasoek* uit *Nechemja*)?

(De Gemara legt uit dat het tweede deel van de *pasoek* van *Nechemja* nodig is om het volgende tegenargument te weerleggen).

וכי תימא מכי ערבא שמשא ליליא הוא

En indien je misschien mocht zeggen: zodra de zon ondergaat is het nacht,

ואינהו דמחשכי ומקדמי

maar zij (gingen door met werken) **nadat het donker was geworden**⁵⁰ (tot de sterren zichtbaar werden) **en zij** (begonnen) **vroeg**⁵¹ (te werken voor het ochtendgloren dus de lengte van hun werkdag bewijst niet wanneer de dag wettelijk begint en eindigt!).

ת"ש והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה

Kom dan en luister⁵² (naar het bewijs hiervoor uit de toevoeging van het tweede deel van dit citaat uit *Nechemja*): “**en de nacht was voor ons een wake en de dag was voor werk**”.

(De Gemara gaat nu verder om uit te leggen vanuit de bovenstaande baraita dat de tijd van de arme man om van zijn pita te eten niet dezelfde tijd is als die van de Priester, die de stad binnenkomt om van zijn troema te eten).

קא סלקא דעתך דעני ובני אדם חד שעורא הוא

Laten we er vanuit gaan dat⁵³ **de tijd** (van de doordeweekse avondmaaltijd) **van de arme man en de tijd van alle mensen** (van hun maaltijd op vrijdagavond) **dezelfde is.**

ואי אמרת עני וכהן חד שעורא הוא חכמים היינו רבי מאיר

⁴⁹ גם בעת ההיא, אמרתי לעם איש ונערו ילינו בתוך ירושלים והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה

⁵⁰ nadat het donker was geworden etc.: en zij gingen 's avonds door met werken nadat de zon was ondergegaan tot het opkomen der sterren. (*Rasji*)

en ומקדמי. ומשכימין קודם היום דאימא יום לא הוי עד הנץ החמה והם מקדימין מעלות השחר דהוי כמו מהלך ה' מילין ⁵¹ en zij (de arbeiders die de Tweede Tempel in de tijd van *Nechemja* herbouwden) begonnen vroeg etc.: en ze stonden op voordat het dag was geworden, want de dag zou pas beginnen bij het opkomen van de zon en zij stonden op bij het verschijnen van het eerste licht aan de horizon, dit wil zeggen een tijdspanne van vijf *mil* te gaan (dit is ongeveer negentig minuten) (*Rasji*). Zie ook *Pesachiem* 93b.

ת"ש והיה לנו הלילה משמר. מדקאמר והיום מלאכה אלמא האי דעבר מעלות השחר עד צאת הכוכבים ימא הוא. וזכר ⁵² kom en luister: “en de nacht was voor ons een wake en de dag was voor werk” etc.: uit het feit dat dit citaat zegt dat de dag voor ons werk was, is het misschien zo dat de tijdspanne vanaf het verschijnen van de eerste lichtstralen aan de horizon tot de opkomst der sterren in zijn geheel als dag wordt gerekend. En een indicatie hiervoor is dat deze *pasoek* uit de Tenach deze hele werkperiode dag noemt. (*Rasji*)

קס"ד. רוב בני אדם היינו עניים כלומר בני אדם בערבי שבתות ועניים בימות החול חד שעורא הוא ⁵³ laten we er vanuit gaan etc.: de meerderheid van de mensen was arm dit wil zeggen: de tijd van de mensen op vrijdagavond (voor het reciteren van het *sjema*) en de tijd van de arme mensen in de weekdays was dezelfde. (*Rasji*)

Maar als je zegt dat de tijd van de Priester en die van de arme man dezelfde is dan is de mening van de geleerden en van Rabbi Meïr dezelfde!

אלא שמע מינה עני שעורא לחוד וכהן שעורא לחוד

Dus je moet hieruit leren dat de tijd van de arme man een andere is dan de tijd van de Priester!

לא עני וכהן חד שעורא הוא ועני ובני אדם לאו חד שעורא הוא

Nee, de tijd van de arme en die van de Priester zijn dezelfde, terwijl de tijd van de arme (op de doordeweekse dagen) en die van alle mensen op vrijdagavond niet dezelfde tijd is.

ועני וכהן חד שעורא הוא

En de tijd van de arme man en de tijd van de Priester zijn deze identiek?

ורמינהו מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין משעה שקדש היום בערבי שבתות דברי ר' אליעזר

Maar je kunt hier tegenover de volgende *baraita* stellen: vanaf wanneer begint men het *sjema* 's avonds te reciteren? Vanaf de tijd dat de Sjabbat geheiligd wordt op vrijdagavond⁵⁴ (dit is *been hasjemasjot* השמשות בין dit wil zeggen: de schemerperiode voordat het nacht wordt) volgens Rabbi Eliëzer.

רבי יהושע אומר משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן

Rabbi Jehosjoea zegt: vanaf de tijd dat de Priesters (die ritueel onrein zijn) *tahor* (ritueel rein) worden om van hun *troema* te eten (dit is zoals eerder uitgelegd צאת הכוכבים *tseet hakochaviem*, het opkomen van drie middelgrote sterren).

רבי מאיר אומר משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן

Rabbi Meïr zegt: vanaf de tijd dat de Priesters zich onderdompelen⁵⁵ in het *mikva* om van hun *troema* te eten.

אמר לו ר' יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים

Rabbi Jehoeda zei hierop tegen Rabbi Meïr: maar Priesters gaan toch alleen als het nog dag is in het *mikva*? (Hoe kan men dan overdag het avondsjeema zeggen?)

(De *baraita* wordt vervolgd).

ר' חנינא אומר משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח

Rabbi Chanina zegt: vanaf de tijd dat de arme man binnenkomt en zijn *pita* in zout dompelt om op te eten.

ר' אחאי ואמרי לה ר' אחא אומר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב

Rabbi Achai en er zijn er die zeggen Rabbi Acha zei: vanaf het tijdstip dat het merendeel der mensen achteroverleunt⁵⁶ (om de avondmaaltijd te gebruiken).

⁵⁴ *משעה שקדש היום בערבי שבתות*. היינו בין השמשות ספק יום ספק לילה וכיון דספק הוא קדש היום מספק⁵⁴ vanaf het tijdstip dat de Sjabbat op vrijdagavond door middel van de zegenspreuk over de wijn (*kidoesj*) wordt ingewijd etc.: dit wil zeggen *been hasjemasjot*, בין השמשות, de schemerperiode waarin het noch dag noch nacht is en wegens het feit dat er een *safeek*, ספק, twijfel is, moet men de Sjabbat al inwijden ook al is er twijfel of het nog dag is. (Men moet reeds dan de Sjabbat in acht nemen en tevens kan op dit tijdstip reeds het *sjema* gereciteerd worden en dit laatste is ook van toepassing op doordeweekse dagen). (*Rasji*)

⁵⁵ *משעה שהכהנים טובלים*. היינו קודם בין השמשות כדי שיהא להם קודם בין השמשות הערב שמש והכי אמרינן בבמה⁵⁵ (men mag het *sjema* reciteren) vanaf het tijdstip dat de *Kohaniem teviela* doen (zich onderdompelen in een *mikva*) etc.: dit wil zeggen voor de schemering zodat er voor hen voor de avondschemering nog een beetje zon is. En aldus wordt gezegd in Misjna *bamé madlikien*, “waarmee steekt men aan” (35a), want de tijd voor de *teviela* is even voor de avondschemering. (*Rasji*)